

ACTUALITATEA CATEHEZELOR ȘI A COMENTARIILOR MISTAGOGICE

Ierom. drd. Gherasim SOCA
Facultatea de Teologie Ortodoxă „Dumitru Stăniloae”, Iași

Abstract

We are accustomed to paying special attention to the Sacrament of Baptism, especially of infants, and this is often done to the detriment of both adult baptism and the preparation and formation to be considered before and after baptism. Therefore, in this article we want to draw attention to some formative elements that defined the life of the Church in the patristic period and that today have remained isolated, most of the time, at the level of academic research. The whole life of the Church is mystagogical par excellence, mystagogy being the Church's guiding method towards approaching and uniting with God. Catechesis and patristic mystagogical commentaries are two expressions of this way of guiding the faithful, which should be reconsidered in the Church at the level of each diocese. Only by understanding the meaning of mystagogy in the Church can we rediscover catechesis as the living word, springing from the experience of the Holy Spirit, which has renewing power in the life of every believer. On the other hand, we want to emphasize the important role that the community of believers must play in relation to any new member of the Church. Without the awareness of responsibility towards the other members of the body of Christ, one cannot build a true spiritual life.

Keywords: mystagogical catechesis, mystagogical commentaries, catechuminate, mystagogy.

Catehezele mistagogice

Taina cea nouă la care ne-a făcut părtași Dumnezeu prin Fiul Său Iisus Hristos este taina desăvârșitei apropieri de El, taina relației personale, vii și împlinitoare a Persoanelor dumnezeiești cu persoanele umane. Aprofundarea permanentă a acestei taine se numește mistagogie¹, iar pentru a putea accede la ea este nevoie mai întâi de o perioadă de pregătire în vederea primirii celei dintâi

---

¹ Pentru sensurile mistagogiei în Biserică, a se vedea articolul nostru, „Mistagogia – cale și canon în Ortodoxie”, în curs de publicare în Volumul Simpozionului.

Taine a Bisericii, Botezul. Această perioadă se numește catehumenat², care în veacurile primare dura până la trei ani³, cu un accent mai intens în timpul Postului Mare, în timpul căruia catehumenilor li se explicau sensurile literale și spirituale ale Scripturilor, învățau și li se explica Simbolul Credinței⁴.

Conform codexului *Barberini graecus 336*, catehumenatul cuprindea câteva elemente care se repetau de-a lungul Postului Mare: rugăciunea la primirea în catehumenat, trei exorcisme, rugăciunea pentru cel ce urmează să se boteze, lepădarea de satana și unirea cu Hristos, rugăciunea de chemare la Botez⁵. Din nefericire, aceste elemente au dispărut de la locul lor firesc în practica actuală, fiind toate comasate imediat înainte de Botez. Este adevărat, aceste elemente și întregul proces catehetic se pot aplica doar adulților, și modificările de dinaintea Tainei Botezului, precum și eliminarea treptată a catehumenatului în Biserică au survenit pe fondul încreștinării lumii, caz în care, în mare parte, doar copiii, născuți de acum într-un mediu creștin, mai aveau nevoie de Taina Botezului.

Totuși, ceea ce ne interesează în articolul de față sunt cazurile de botez ale adulților⁶. Oricum l-ar lumina harul pe fiecare, de cele

² Pentru o prezentare a catehumenatului în Biserica primelor secole, a se vedea: Paul L. Gavrilyuk, *Cateheză și catehumenat în primele veacuri ale bisericii*, traducere de P. Ilaș, D. Bahrin, în colecția *Patristica. Studii 26*, Editura Doxologia, Iași, 2018.

³ *Les Constitutions Apostoliques*, VIII.32.16, introduction, texte critique, traduction et notes Marcel Metzger, în colecția *Sources Chrétiennes 320, 329, 336*, Cerf, Paris, 1985, 1986, 1987.

⁴ *Égérie, Journal de Voyage (Itinerarium)*, 46, 2-4, introduction, texte critique, traduction, notes, index et cartes Pierre Maraval, în colecția *Sources Chrétiennes 296*, Cerf, Paris, 1982.

⁵ „Euchologion-ul Barberini graecus 336”, § 114–119, în Diac. Ioan I. Ică jr. (ed.), *Canonul Ortodoxiei. Canonul Apostolic al primelor secole*, Editura Deisis, Sibiu, 2008.

⁶ Despre primirea la Ortodoxie în practica bizantină și cea actuală, a se vedea: M. Arranz, „Les Sacrements de l'ancien Euchologe constantinopolitain (1): Étude préliminaire des sources”, în *OCP 48* (1982), pp. 284-335; *Idem*, „Les Sacrements de l'ancien Euchologe constantinopolitain (2): Ière partie –admission dans L'Église des convertis des hérésies ou d'autres religions non-chrétiennes”, în *OCP 49* (1983), pp. 42-90; Chrysostomos, Metropolitan of Myra, „Response to Thomas Hopko: 'Tasks Facing the Orthodox'”, în G. Limouris, M. Vapouris (eds.), *Orthodox Perspectives on Baptism, Eucharist, and Ministry*, Faith and Order Paper 128, Brookline, 1985, pp. 149-158; J. Erickson, „Divergencies in Pastoral Praxis in the Reception of Converts”, în T. Stylianopoulos (ed.), *Orthodox Perspectives on Pastoral Praxis*, Holy Cross Orthodox Press, Brookline, 1988, pp. 150-177; *Idem*, „The Reception of

mai multe ori ei nu găsesc în Biserică o abordare serioasă în vederea primirii Botezului. Cateheza prebaptismală se reduce la câteva dialoguri personale și după Botez sunt lăsați să se descurce în viața duhovnicească așa cum se pricep ei, nașii⁷ sau duhovnicii lor. Un alt inconvenient poate fi și comunitatea Bisericii, care ea însăși nu-și cunoaște pe deplin credința și nu poate oferi un exemplu de autenticitate în privința vieții celei noi adusă de Hristos. Sf. Ipolit Romanul îndemna pe creștini să participe zilnic la rugăciunile și la cateheza din Biserică, pentru că acolo este „locul unde înflorește Duhul Sfânt”. Laudele zilnice să nu le neglijeze și astfel, prin rugăciune și prin interesul pentru cunoașterea tainelor lui Dumnezeu, să se facă pildă catehumenilor, având „mereu pe Hristos în aducere aminte”⁸.

Un alt aspect asupra căruia dorim să atragem atenția este des-părțirea Botezului de Liturgia Euharistică. Alături de comprimarea imediat înainte și după Botezul propriu-zis a riturilor asociate

---

Non-Orthodox into the Orthodox Church: Contemporary Practice”, în *St Vladimir’s Theological Quarterly* 41 (1997), pp. 1-17; Th. Hopko, „Tasks Facing the Orthodox in the 'Reception' Process of BEM”, în G. Limouris, M. Vaporis (eds.), *Orthodox Perspectives on Baptism...*, pp. 135-147; Bishop P. L’Huillier, „The Reception of Roman Catholics into Orthodoxy: Historical Variations and Norms”, în *St Vladimir’s Theological Quarterly* 24 (1980), pp. 75-82; J. Klentos, „Rebaptizing Converts in the Orthodox Church: Old Perspectives on a New Problem”, în *Studia Liturgica* 29 (1999), pp. 216-234; G. Metallinos, *I Confess One Baptism: Interpretation and Application of Canon VII of the Second Ecumenical Council by the Kollyvades and Constantine Oikonomos*, traducere de Ierom. Seraphim, Mount Athos: St Paul’s Monastery, 1994; Orthodox-Roman Catholic Consultation in North America. „Statement on Baptism and Sacramental Economy” (iunie 1999); Arhim. A. Pogodin, „On the Question of the Order of Reception of Persons into the Orthodox Church Coming to Her from Other Christian Churches”, în *Vestnik Russkogo Khristianskogo Dvizheniya* [Mesagerul Mișcării Creștine Ruse], Paris-New York-Moscow, 173 (I-1996) și 174 (II-1996/I-1997), trad. eng.: <https://www.holy-trinity.org/ecclesiology/pogodin-reception/reception-ch4.html>; S. Alexopoulos, „Accepting Adult Converts in the Orthodox Church: Theory and Practice”, în Hans-Jürgen Feulner (ed.), *Liturgies in East and West: Ecumenical Relevance of Early Liturgical Development*, în colecția *Austrian Studies of Liturgy and Sacramental Theology*, vol. 6, LIT, Wien, 2013, pp. 19-32; F. Thomson, „Economy: An Examination of the Various Theories of Economy Held Within the Orthodox Church”, în *Journal of Theological Studies* 16 (1965), pp. 368-420; M. Thurian (ed.), *Churches Respond to BEM*, 5 Vol., Geneva, 1986-1988, v. 1, pp. 122-129; vol. 2, pp. 5-29; vol. 3, pp. 1-25; vol. 4, pp. 1-6; vol. 5, pp. 1-3.

⁷Legat de nașii de la Botez, a se vedea mențiuni la: Égérie, *Itinerarium*, 45, 2; Sf. Chiril al Ierusalimului, *Cateheze*, XV, 18, EIBMO, București, 2003.

⁸Hippolyt, *Traditio Apostolica*, § 41, în *Didache – Traditio Apostolica*, Georg Schöllgen, Wilhelm Geerlings (eds.), în colecția *Fontes Christiani* 1, Herder, Freiburg, 1991.

procesului de catehizare și a celor post-baptismale, săvârșirea Botezului în privat sau separat de contextul Liturghiei⁹ duce și la minimizarea importanței acestuia pentru întreaga viață creștină și la pierderea sensului angajator pe care îl conține Taina Botezului. Acest lucru se vede foarte clar din pierderea continuității firești pe care o reprezentau catehezele mistagogice¹⁰.

După aceste observații preliminare, dorim să arătăm care era sensul demersului mistagogic din Biserică în perioada patristică, realizat prin catehezele și comentariile mistagogice.

În istoria Bisericii avem mărturii că intrarea în sinaxa creștină era însoțită de o perioadă de pregătire serioasă și de aprofundare, după primirea Tainei Botezului, a realităților duhovnicești cărora s-a făcut părtaș neofitul. Perioada de catehumenat și cea mistagogică reprezentau două etape al căror centru gravitațional era dat de cele trei Taine de inițiere creștină: Botezul, Mirungerea și Euharistia, care se săvârșeau cu precădere în noaptea Sfintelor Paști. Acesta este centrul anului liturgic, care dă sens și direcție oricărei sărbători liturgice și timpului liturgic însuși, drept care putem vorbi despre o „pascalizare” a timpului liturgic.

Interesant este faptul că toate catehezele pre și post baptismale care au ajuns până la noi datează de la sfârșitul secolului al IV-lea și aparțin anumitor biserici locale: Ierusalim¹¹, Antiohia¹²

⁹ Catehumenatul nu era o chestiune privată, ci un eveniment eclesial, după cum dovedesc ecteniile și rugăciunile păstrate până astăzi în Liturghie. W. Egon spune că imnul de laudă de la sfârșitul *Pedagogului* (Clement Alexandrinul, *Pedagogul*, în *Idem, Scrieri I*, în colecția *Părinți și Scriitori Bisericești* 4, traducere, cuvânt înainte, note și indici: Pr. D. Fecioru, EIBMBOR, București, 1982, pp. 361-362.), care vorbește despre copiii lui Hristos, se referă la noii botezați și era cântat de întreaga comunitate (Egon Wellesz, *A history of Byzantine music and hymnography*, Clarendon Press, Oxford, ²1962, pp. 149-150.).

¹⁰ Stefanos Alexopoulos, „Initiation of Adults in Greece Today: Challenges and Suggestions”, în Șimon Marinčák (ed.), *Sväté Tajomstvo na Krestanskom Vychode*, Michael Lacko Center, Košice, 2008, p. 147.

¹¹ Sf. Chiril al Ierusalimului, *Catéchèses mystagogiques*, traducere de: P. Paris, P.S.S., introduction, texte critique et notes: Auguste Piédagnel, în colecția *Sources Chrétiennes* 126, Cerf, Paris, 1966; (rom.: *Idem, Cateheze...*); Paternitatea chiriliană a catehezelor a fost pusă la îndoială de unii teologi. E. Mazza consideră la un moment dat că ele ar putea aparține lui Ioan al Ierusalimului, urmașul Sf. Chiril, fiind rostite în apropierea anului 392 (Enrico Mazza, *Mystagogy. A theology of liturgy in the patristic age*, Pueblo Publishing Company, New York, 1989, p. X.); dar mai târziu afirmă cu certitudine paternitatea chiriliană (*Idem, L'approche typologique de la liturgie avec l'exemple des prières eucharistiques*, Institut Catholique de Paris. Institut Supérieur de Liturgie, Paris, 23 ianuarie 2013, p. 10).

și Milano¹³. Nu cunoaștem cateheze mistagogice în Egipt, în Africa sau în Biserica Romei. Însă acest lucru nu ne determină să limităm numărul lor la cele cunoscute astăzi. Este adevărat că odată cu libertatea de manifestare a Bisericii în societate, oamenii se nășteau în mediul creștin și catehizarea se făcea în familie sau în sânul Bisericii. Propriu-zis, timpul catehezei mistagogice pare a fi trecut, căci și catehumenatul își pierde din importanță. Dar din secolul VI apar comentariile mistagogice ale Sfintei Liturghii și ale sinexei eclesiale, fapt ce dovedește că mistagogia ca metodă de pătrundere a tainelor lui Dumnezeu este un element esențial al vieții Bisericii.

Ceea ce ne interesează pe noi aici nu este analiza dogmatică, catehetică sau istorică a catehezelor mistagogice, ci faptul că mistagogia apare la un moment dat în viața Bisericii sub formă de cateheză pentru neofiiți, precum și sensul acestui tip de mistagogie. Este adevărat că Biserica a explicat dintotdeauna celebrările liturgice, primele mențiuni în acest sens apărând în secolul al II-lea, dar abia la sfârșitul secolului al IV-lea aceste explicații au luat forma catehezelor mistagogice așa cum le cunoaștem astăzi. Ele se rosteau

---

¹² Sf. Ioan Gură de Aur, *Huit catéchèses baptismale inédites*, în colecția *Sources Chrétiennes* 50, Cerf, Paris, 21970; (rom.: *Idem, Cateheze baptismale*, traducere de P.M. Hanches, Editura Oastea Domnului, Sibiu, 2003); Catehezele mistagogice hrisostomiene au fost rostite cel mai probabil în anul 390 (Enrico Mazza, *Mystagogy...*, pp. 106-109); *Commentary of Théodore of Mopsuestia on the Lord's Prayer and on the Sacraments of Baptism and Eucharist*, în colecția *Woodbrooke Studies* VI, Cambridge, 1933; Théodore de Mopsueste, *Les homélies catéchétiques de Théodore de Mopsueste*, coll. *Studi e testi* 145, Biblioteca apostolica Vaticana, Città del Vaticano, 1949; *Idem, Les homélies catéchétiques*, în colecția *Les Pères dans la foi* 62-63, Migne, Paris, 1996; Catehezele lui Teodor au fost rostite cândva între anii 383-392, în Antiohia, Tars sau Mopsuestia, cf. Enrico Mazza, *Mystagogy...*, p. 45.

¹³ Sf. Ambrozie al Mediolanului, *De Sacraments. Des Mystères*, traducere de Dom Bernard Botte, O.S.B., în colecția *Sources Chrétiennes* 25, Cerf, Paris, 1950; (rom.: *Idem, „De sacramentis”*, în *Studii Teologice*, XIX (1967), nr. 9-10); *Idem, De mysteriis*, în colecția *Părinți și Scriitori Bisericești* 53, EIBMBOR, București, 1994; Catehezele din tratatul *De sacramentis* au fost rostite cândva între anii 380-390, cele din *De mysteriis*, între 387-391, cf. Enrico Mazza, *Mystagogy...*, p. 14; Unii teologi consideră printre catehezele mistagogice și una dintre catehezele Sf. Augustin, cea despre taine, pentru că se adresează neofiiților în introducere; vezi Augustine d'Hippone, *Sermons pour la Pâque*, în colecția *Sources Chrétiennes* 116, Cerf, Paris, 2011, pp. 234-243.

cel mai adesea în Săptămâna Luminată¹⁴, dar se puteau prelungi pe întreaga perioadă pascală. Ceea ce urmăreau acestea era explicarea mai adâncă, din punct de vedere simbolic¹⁵, a experienței de care s-au făcut părtași neofiii, pentru ca Tainele primite să nu rămână fără efect în viața lor. Experiența mistică și mistagogia reprezintă astfel doi poli ai formării creștine, în care primul este punctul de plecare pentru al doilea. Experiența liturgică trebuia să fie foarte puternică, pentru a provoca la întrebări și la căutări mai adânci. De aici și pregătirea intensă și atentă pentru Botez, precum și tot ritualul baptismal din noaptea Sfințelor Paști sau din alte praznice în care se săvârșea Botezul. Fără o experiență evocatoare este dificil să începi o mistagogie. De aceea, este important de a avea o experiență înainte de a vorbi despre ea pentru prima dată. Mistagogia explică experiența avută în cadrul tainelor. Cuvintele pot avea ecoul maxim în urma unei experiențe, care se va îmbogăți cu un vocabular, se va articula prin concepte, pătrunzând astfel misterul care se ascunde. Noi suntem inițiați nu *pentru* experiență, ci *prin* experiență, prin Taine, nu prin cuvinte. Căci este imposibil de a anticipa prin cuvinte viața sau experiența. Abia de la experiența empirică trebuie făcut saltul înlăuntru, către cunoașterea misterului, către descoperirea a ceea ce se ascunde dincolo de cele văzute și palpate. Putem vorbi astfel de o „funcție didactică” a Sfințelor Taine, în cadrul cărora acțiunea sacramentală însăși se numește mistagogie. Taina însăși descoperă misterul sau lumina dinlăuntru ei. Sfântul Ambrozio spune în catehezele sale mistagogice: „tu, care mai înainte păreai că ești orb la suflet, ai început să vezi lumina tainelor”¹⁶. Acestui sens al mistagogiei se mai poate adăuga unul, cel pe care Sfântul Grigorie de Nyssa îl denumește

---

¹⁴ „Pendant les huit jours qui vont de Pâques à l'octave... l'évêque... explique tout ce qui se fait au baptême... aucun catéchumène n'a accès à l'Anastasis; seuls les néophytes et les fidèles qui veulent écouter les mystères entrent.” (Égérie, *Itinerarium*, 47, 1-2)

¹⁵ Simbolul trebuie înțeles în funcția sa revelatorie, ca realitate duhovnicească făcută accesibilă prin rituri/taine și prin materia liturgică. Prin simbol, omul se unește cu Dumnezeu, participând astfel la viața Sa. Diferitele școli bisericești au folosit în interpretarea lor simbolică asupra Sfințelor Taine și a Scripturii fie metoda alegorică (Alexandria), fie pe cea istorică-literară (Antiohia), fără a fi totuși exclusiviste.

¹⁶ Sf. Ambrozio al Mediolanului, *De Sacraments*, III, 15.

drept simbol al credinței ca introducere a celor inițiați în misterul lui Dumnezeu¹⁷.

Apartenența deplină la Trupul lui Hristos însemna parcurgerea unei întregi perioade, structurată în patru etape: evanghelizare inițială, catehumenatul propriu-zis, momentul curățirii prin apa Botezului și al iluminării prin Mirungere și Euharistie, timpul mistagogiei¹⁸. Este important să înțelegem că mistagogia nu conduce prin ea însăși pe catehumeni către misterul Tainelor, ci se situează pe acest parcurs inițiativ în care catehezele baptismale au un important rol pregător în vederea primirii Sfințelor Taine, la timpul și cu dispoziția potrivite. Deci, perioada mistagogiei era ultima din cadrul unui parcurs, desăvârșirea sau deschiderea deplină a orizontului tainelor/misterelor creștine, care nu se reduc la ritual, ci implică aprofundarea experienței liturgice prin înțelegere, prin revelarea misterului. Dumnezeu nu rămâne un *Deus absconditus*, ci un *Deus revelatus*, care Se descoperă pe Sine treptat. Mistagogia are astfel rolul introducerii în misterul credinței¹⁹, al cărui centru gravitațional este Persoana Divino-Umană a lui Iisus Hristos. Misterul nu este făcut să uimească, sau să înfricoșeze, sau să ne țină departe de adevăr, ci are rol mântuitor. Dumnezeu Se descoperă deplin în Fiul Său Cel veșnic, întrupat din Fecioara Maria, și Se unește prin El cu întreaga creație, nu doar cu omul. Misterul creștin este în mod esențial eshatologic, dar totodată prezent în lume prin Iisus Hristos, a Cărui Împărăție este proclamată ca fiind aproape, atât de aproape încât nu este nevoie să o căutăm altundeva decât în inima noastră (cf. Lc. 17, 21). Prin propovăduirea lui Hristos, prin moartea și Învierea Lui, misterul este prezent și manifestat deplin²⁰. Acesta este rolul catehezei mistagogice – să expliciteze misterul creștin, să atragă și înțelegerea la taina Bisericii, care este taina lui Hristos, ca împreună, simțirea și înțelegerea, să aprofundeze viața lui Hristos și în Hristos. Având în vedere că viața cea

¹⁷ Pierre-Marie Gy, „La liturgie entre fonction didactique et la mystagogie”, în *La Maison-Dieu*, 177 (1989) 1, p. 18.

¹⁸ Charles Bilodeau, „La mystagogie, voie d'avenir en catéchèse?”, teză de masterat, Université Laval, Québec, 2011, p. 23.

¹⁹ Domenico Sartore, Achille M. Triacca, Henri Delhogue (eds.), *Dictionnaire encyclopédique de la liturgie*, Brepols, Turnhout, 2002, p. 545.

²⁰ Irénée-Henri Dalmis, „Le «mystèrion», contribution à une théologie de la liturgie”, în *La Maison-Dieu*, 158 (1984) 2, p. 15.

noastră, primită prin Botez, se va celebra la fiecare liturghie duminicală, noii creștini trebuie să înțeleagă la ce participă. Fiecare liturghie nu este cu nimic mai prejos decât Liturghia Pascală. Misterul Pascal, care este misterul prin excelență²¹ (cf. Col. 4, 3; Ef. 3, 4), se actualizează la fiecare liturghie²². Și cum Botezul însuși este o taină pascală, a morții și învierii cu Hristos, Misterul Pascal, Botezul și Sfânta Liturghie formează un întreg. Liturghia actualizează atât Misterul Pascal, cât și Botezul fiecărui creștin²³.

Legătura dintre catehezele baptismale și cele mistagogice este esențială, pentru că ambele au rol curățitor. În perioada de pregătire pentru Botez, odată cu „învățarea credinței”²⁴ are loc și lupta ascetică pentru curățirea de patimi. Acest lucru este favorizat de postul prebaptismal. Curățirii trupești îi urmează curățirea mintală de neștiință. Același lucru se întâmplă și în perioada mistagogiei. Cel ce este inițiat în tainele lui Dumnezeu ia parte la un „gest mistagogic de despățimire”²⁵ prin care nu primește numai cunoștințe, accesibile de altfel și unui om plin de patimi, ci curățire lăuntrică de neștiință și de orice atracție a patimilor, spre a deveni permeabil prezenței luminoase a lui Dumnezeu. Lucrurile și riturile sensibile se descoperă a fi întemeiate pe cele inteligibile, nevăzute, dar infinit mai reale pentru că există în Dumnezeu. Mistagogia nu este informație teoretică, ci revelația Duhului lui Dumnezeu adresată duhului omului, lucru care necesită exercitarea unei paternități duhovnicești.

La fel de esențială este legătura dintre inițierea sacramentală (din noaptea de Paști) și inițierea (mistagogia) din Săptămâna Luminată sau din întreaga perioadă pascală. Am putea spune că ambele inițieri sunt mistagogice, în prima rolul principal avându-l

²¹ Pietro Sorci, „Mystère Pascal” în D. Sartore, A. Triacca, H. Delhougne (eds.), *Dictionnaire encyclopédique...*, pp. 70-71.

²² „Ziua Domnului, ziua Învierii, ziua-regină [...] în care a răsărit viața noastră și s-a făcut biruința asupra morții în Hristos”, Ignatie Teoforul, *Către Magnezieni*, în Diac. Ioan I. Ică, jr. (ed.), *Canonul Ortodoxiei...*, IX, p. 436.

²³ Pr. Alexander Schmemmann, *Din apă și din duh*, traducere de Pr. prof. Ioan Buga, Editura Symbol, București, 1992, p. 32.

²⁴ *Sin. Laodiceea*, can. 46, în Arhid. Ioan N. Floca (ed.), *Canoanele bisericii ortodoxe. Note și comentarii*, Editura Deisis, Sibiu, ³2005.

²⁵ Răzvan Ionescu, Adrian Lemeni, Viorel Sava, „Mistagogie”, în Pr. prof. dr. Ștefan Buchiu, Pr. prof. dr. Ioan Tulcan (eds.), *Dicționar de teologie ortodoxă*, Editura Basilica, București, 2019, p. 581.

Duhul Sfânt care lucrează în Taine și care Se adresează inimii/duhului omului, în cea de-a doua, omul, care lucrează prin cuvânt și care se adresează rațiunii. Catehezele baptismale – care implică și lupta ascetică favorizată de postire, rugăciune îndelungată, exorcisme –, inițierea sacramentală/misterică prin primirea Tainelor de inițiere – gândite în așa fel încât să-l angajeze pe inițiat într-un proces dinamic care să-l conducă de la moarte la viață – și catehezele mistagogice reprezintă un întreg proces de transformare a omului vechi în omul nou, modelat după chipul lui Hristos. Prin Taina Botezului se dobândesc simțuri noi, se deschide capacitatea vederii spirituale a luminii dumnezeiești, se dezvoltă organe spirituale capabile de această vedere care se poate defini și în sensul conștientizării tot mai depline a „obârșiei dumnezeiești”, așa cum explică Sf. Dionisie Areopagitul în *Ierarhia Bisericească*²⁶. Botezul este o „naștere divină” și ca orice naștere în lumea aceasta, implică o durere inițială. Cel botezat este introdus într-o luptă care începe în planul personal și dobândește apoi proporții cosmice: confruntarea cu răul din sine, cu patimile, pe care dorește să le lase în urmă, apoi confruntarea cu întunericul nopții în timpul ritualului Botezului – chip al răului cosmic, afundarea în apă ca și chip al morții, ridicarea – chip al învierii, participarea la masa Euharistică – prefigurarea banchetului ceresc²⁷. Deși „mistagogia nu accentuează formulele dogmatice și prescripțiile etice ale creștinismului, ea descoperă, prin imagini, metafore și povestiri semnificația și înțelesul adânc al simbolurilor baptismale”²⁸, precum și sensul antinomiilor întuneric – lumină, haos – creație, rău – bun, moarte – viață, totuși ea nu se reduce, după cum vom vedea, la catehezele mistagogice specifice secolului al IV-lea, așa cum lasă de înțeles majoritatea dicționarelor și studiilor asupra acestei teme²⁹.

²⁶ Sf. Dionisie Areopagitul, *Despre Ierarhia Bisericească*, § II–III, în *Idem, Opere complete și scoțiile Sfântului Maxim Mărturisitorul*, Constanța Costea (ed.), Editura Paideia, București, 1996.

²⁷ Jeffrey P. Baerwald S.J., „Mystagogy”, în Peter E. Fink (ed.), *The New dictionary of sacramental worship*, The Liturgical Press, Collegeville, 1990, p. 882.

²⁸ Jeffrey P. Baerwald S.J., „Mystagogy”, p. 883.

²⁹ Chiar și un dicționar liturgic de renume precum cel editat de P.E. Fink consideră că perioada oficială a mistagogiei, precum și termenul însuși, au dispărut din limbajul liturgic în timpul Evului Mediu (Jeffrey P. Baerwald S.J., „Mystagogy”, p. 883). Însă noi știm că termenul este folosit într-un context mai larg, referindu-se, în plus, atât la ritualul Sfintei Liturghii, cât și la sensurile duhovnicești ale tuturor Tainelor Bisericii.

Comentariile mistagogice

Începând cu secolul al V-lea, catehezele mistagogice pentru uzul nofiților lasă locul mistagogiilor „holistice”: ierarhic-apofatică dionisiană și cea cosmic-eschatologică maximiană³⁰. Ele sunt de acum adresate comunității creștine deja familiarizate cu slujbele Bisericii, clericilor, monahilor și tuturor credincioșilor care doresc să pătrundă sensul mai adânc a ceea ce se întâmplă în Biserică. Ele nu vizează atât *inițierea* în taine/mistere, cât mai ales *participarea* la misterul liturgic. Putem vorbi aici mai degrabă de *contemplarea* misterului/tainei.

Comentariul mistagogic devenit poate cel mai cunoscut aparține patriarhului Gherman al Constantinopolului³¹, remarcabil datorită reușitei de a sintetiza simbolistica liturgică într-un mod simplu și popular. Nicolae al Andidei³² propune o mistagogie alegoric-dramatică în care liturghia este o reprezentare iconică a vieții lui Iisus. Reacția a venit mult mai târziu, în secolul al XIV-lea, prin mistagogia realist-simbolică a umanistului laic Nicolae Cabasila³³.

³⁰ Diac. Ioan I. Ică jr., „Comentariul liturgic bizantin – contestarea și reabilitarea unui gen teologic” în *Idem, De la Dionisie Areopagitul la Simeon al Tesalonicului – integrala comentariilor liturgice bizantine (studii și texte)*, Editura Deisis, Sibiu, 2011, p. 9.

³¹ Germanou Arhiepiscopou Konstantinoupoleos, Ἱστορία ἐκκλησιαστικῆ καὶ μυστικῆ θεωρίας, în J. P. Migne (ed.), în colecția PG 98, Paris, 1865; (rom.: (Pseudo) Germanos al Constantinopolului, „Relatare și viziune mistică despre biserică și Liturghie, [tipul D]”, în Diac. Ioan I. Ică jr. (ed.), *De la Dionisie Areopagitul...*, pp. 447-488).

³² Theodorou Episcopou Andidon, Προθεωρία κεφαλαιώδη περί των εν τη θεία Λειτουργία γυνόμενων συμβόλων και μυστήριων, în J. P. Migne (ed.), în colecția PG 140, Paris, 1887, 417-468; (rom.: Nicolae al Andidei, „Considerație preliminară despre simbolurile și misterele Liturghiei”, în Diac. Ioan I. Ică jr. (ed.), *De la Dionisie Areopagitul...*, pp. 285-316). Pentru identitatea autorului, Nicolae, nu Teodor al Andidei, a se vedea Diac. Ioan I. Ică jr. (ed.), *De la Dionisie Areopagitul...*, pp. 277-279.

³³ Sf. Nicolae Cabasila, *Explication de la divine liturgie*, trad. S. Salaville, în colecția *Sources Chrétiennes* 4 bis, Paris, Cerf, ²1967; (rom: *Idem, Tâlcuirea Dumnezeieștii Liturghii*, traducere de Ene Braniște, în colecția *Viața în Hristos*, București, EIBMBOR, ³1997); *Idem, La vie en Christ. Livres I-IV*, trad.: M.-H. Cougourdeau, în colecția *Sources Chrétiennes* 355, Cerf, Paris, ²2009; *Idem, La vie en Christ. Livres V-VII*, trad.: M.-H. Cougourdeau, în colecția *Sources Chrétiennes* 361, Cerf, Paris, ²2009; (rom: *Idem, Despre viața în Hristos*, traducere de Teodor Bodogae, în colecția *Viața în Hristos*, EIBMBOR, București, 2014); Pentru caracterul mistagogic al acestei lucrări, a se vedea: Nicholas Denysenko, „The Life in Christ by Nicholas Cabasilas: A Mystagogical Work”, în *Studia Liturgica*, 38 (2008) 2.

Cel din urmă alcătuitor al unui comentariu mistagogic în literatura patristică bizantină este Sf. Simeon al Tesalonicului³⁴ care, prin mistagogia sa anagogică, revine la cugetarea dionisiană și maximiană prin accentul pus pe eshatologie și transcendență.

Este foarte tentant să ne oprim cu analiza asupra mistagogiei Sf. Dionisie Areopagitul³⁵, poate pentru că opera lui este cea mai plină de mister, cea mai adâncă în înțelesuri, dar și cea mai greu de înțeles. Totuși, lucrul care ne interesează aici este sensul mistagogiei în corpusul dionisian și în general în comentariile mistagogice bizantine. Corpusul Dionisian este mistagogic și mistic în același timp. Rădăcinile lui nu se regăsesc în neoplatonism, ci în întreaga tradiție a Bisericii, așa cum arată foarte clar părintele Al. Golitzin³⁶.

---

³⁴ St. Symeon of Thessalonika, Ἐρμηνεία περὶ τοῦ Θεοῦ ναοῦ ἢ Περὶ τῆς ἱερᾶς λειτουργίας, în *Idem, The Liturgical Commentaries*, trad. Steven Hawkes-Teeples, sj, în colecția *Studies and Texts* 168, Pontifical Institute of Medieval Studies, Toronto, 2011; (rom.: Sf. Simeon al Tesalonicului, „Tâlcuire privitoare la templul sfânt și mistagogia [Liturgia] dumnezeiască” și „Despre sfânta Liturgie”, în Diac. Ioan I. Ică jr. (ed.), *De la Dionisie Areopagitul...*, pp. 367-400 și 401-435).

³⁵ Ed. critică: *Corpus Dionysiacum I. De divinis nominibus*, coll. *Patristische Texte und Studien* 33, B.R. Suchla (ed.), de Gruyter, Berlin-New York, 1990; *II. De coelesti hierarchia, De ecclesiastica hierarchia. De mystica theologia. Epistulae*, PTS 67, G. Heil, A.-M. Ritter (eds.), de Gruyter, Berlin-Boston, 2012 (rom: Sf. Dionisie Areopagitul, *Opere complete și scoliile Sfântului Maxim Mărturisitorul*, Editura Paideia, București, 1996).

³⁶ Jerom. Alexander Golitzin, *Mystagogy. A monastic reading of Dionysius Areopagita*, în colecția *Cistercian Studies Series* 250, Liturgical Press, Collegeville, 2013 (mai ales capitolul: *The Corpus Dionysiacum: Christian Mysticism and Monastic Mystagogy*; *Idem, Et introibo ad altare Dei. The Mystagogy of Dionysius Areopagita, with special reference to its predecessors in the eastern christian tradition*, în colecția *Analecta Vlatadon* 59, Patriarhikon Idruma Paterikon Meleton, Tessaloniki, 1994. Un argument în plus este receptarea foarte largă și firească a acestuia de către Biserică până astăzi. Mistica neoplatonică, oricâte apropieri terminologice și teologice ar avea cu cea dionisiană, nu răspunde nici pe departe profunzimii misterului revelat de Sf. Dionisie. Este adevărat că termenul „mistagogie” apare adesea la Proclu (412-485 d.Hr.) pentru a desemna demersul filosofic al lui Platon ca moștenire a tradițiilor secrete ale lui Orfeu și Pitagora. Ea reprezintă o concepție inițiativă, nu atât speculativă, cât transformatoare, prin care Proclu înțelegea descoperirea tainelor universului (Jean Trouillard, *La mystagogie de Proclus*, Belles-Lettres, Paris, 1982). La fel de adevărat este că Dionisie Areopagitul și-a împrumutat sistemul din neoplatonismul târziu al lui Iamblicus și Proclus, dar nu acesta a fost singura sursă a lui Dionisie, nici măcar sursa sa primară, ci tradiția mistagogică a Bisericii: „Viziunea generală care se degajă este cea a unui Dionisie al Tradiției Bisericii, episcop monah

Comentariile mistagogice se apleacă mai mult asupra explicării Sfintei Liturghii, dar nu în mod exclusiv, asupra descoperirii realităților duhovnicești care se petrec deodată cu manifestarea vizibilă a cultului. Ceea ce ne pun în față aceste comentarii este legătura strânsă dintre liturghia de pe pământ și liturghia din cer, pe care îngerii și sfinții o săvârșesc neîncetat. Taina veacului viitor, care este prezent prin cultul Bisericii acum și aici în lume, se descoperă prin demersul mistagogic. Cultul Bisericii are rol mistagogic pentru că el conduce pe credincios la taina lui Hristos, misterul inepuizabil și inefabil al credinței și al iubirii noastre. Spre exemplu, universul dionisian este dominat de motivul Întrupării și transfigurării după chipul lui Hristos. Întregul cosmos, nu doar omul, este chemat să participe la taina lui Hristos, să și-o asume, așa cum Hristos și-a asumat umanitatea și a transfigurat-o. Comentariile ne ajută să ne pregătim pentru a intra în „locul cel sfânt / altarul lui Dumnezeu” (Ps. 23, 3), care se află în același timp în cer, în Biserică și în sufletul omului. Când vom înțelege că realitățile duhovnicești se petrec în același timp pe mai multe planuri, atunci vom trăi cu altă stare a duhului cultul Bisericii. Mistagogia reușește să reveleze caracterul plurivalent al realităților duhovnicești, ca să înțelegem că în Biserică, împletirea dintre „eclezial și mistic, sacramental și experimental, comunitar și individual, dintre Biserica liturgică și biserica mistică din suflet, dintre macrocosmul eclezial ierarhic și microcosmul psihic al misticului”³⁷ reprezintă un firesc.

---

din Siria sau Palestina sfârșitului secolului al V-lea care gândește și scrie în cadrul tradiției «mistagogice» a Bisericii vechi. Principalele linii de forță și concretizări ale acestei tradiții ecleziale uitate sau atât de răstălmăcite astăzi sunt [...] textele pauline, trecând prin alexandrini (Clement, Origen), Capadocieni (Grigorie al Nyssei), Evagrie și spiritualitatea siriană «macariană» a secolelor IV-V.” (Diac. Ioan I. Ică jr., *Părintele Alexander, mistagogia și teoria marii unificări în teologia ortodoxă*, în Ierom. Alexander Golitzin, *Mistagogia. Experiența lui Dumnezeu în ortodoxie. Studii de teologie mistică*, trad. de Diac. Ioan I. Ică jr., în colecția *Mistica*, Editura Deisis, Sibiu, 1998, p. 17). Diferența celor două corpusuri, neoplatonic și dionisian, este extrem de importantă. Lumea lui Dionisie este „creația cea nouă” a Bisericii. Iar omul, mai exact omul mântuit și înnoit în Hristos, este această lume nouă în miniatură (Ierom. A. Golitzin, *Mistagogia...*, pp. 143-144.), idee întâlnită și la Sf. Maxim („este o biserică inițiativă/tainică omul” – Sf. Maxim Mărturisitorul, „Despre mistagogia bisericească”, II, 4, în Diac. Ioan I. Ică jr. (ed.), *De la Dionisie Areopagitul...*, p. 211) care, de altfel, explicitează temele mistagogice cuprinse în corpusul dionisian, cu precădere în *Ierarhia Bisericească*.

³⁷ Diac. Ioan I. Ică jr., *Părintele Alexander, mistagogia...*, p. 17.

De reținut faptul că, asemenea catehezelor mistagogice, comentariile nu se adresează unor inițiați cu rol special în Biserică, ci tuturor celor botezați, celor care doresc să pătrundă „lărgimea și lungimea și înălțimea și adâncimea” (Ef. 3, 18) misterului/tainei lui Dumnezeu. Căci, deși acest lucru este mai presus de cunoștință, totuși el este descoperit celui care se curăță de patimi, de întunericul ignoranței care sălășluiește asupra ochilor minții. Plinătatea iubirii și cunoștinței lui Dumnezeu este pusă la dispoziția omului prin cultul Bisericii și descoperirea ei reprezintă ținta mistagogiei. De aceea, Tradiția Bisericii a preluat cu mare entuziasm aceste comentarii, ca unele care fac parte din tezaurul ei spiritual, pentru că prezintă autentică viziune a Bisericii asupra cultului și a vieții creștine. Nu știința istorică sau filologică reușește să pătrundă în universul lor, ci creștinii asumați deplin și mai ales monahii dobândesc capacitatea aceasta. Nu intelectul, ci experiența liturgico-mistică a Bisericii Ortodoxe oferă hermeneutica autentică și deplină a textelor mistagogice patristice.

Concluzii

Mistagogia nu se reduce nicidecum la cateheze și comentarii. Ea este modul duhovnicesc de gândire a Bisericii. Găsim, spre exemplu, și la Sf. Simeon Noul Teolog, asemenea întregii tradiții mistagogice amintite mai sus, referiri la ce reprezintă, în tipuri și simboluri, lucrurile săvârșite în sinaxa bisericească³⁸.

Toate aceste materii, rituri și persoane sunt considerate daruri ale Duhului Sfânt menite să inițieze pe credincioși în taina vieții

---

³⁸ „Lămpile sunt un semn care îți arată lumina spirituală [inteligibilă]... așa cum lăcașul bisericii e luminat de multe lămpi, așa și casa sufletului tău trebuie luminată și făcută să strălucească spiritual [inteligibil] cu focul dumnezeiesc al tuturor virtuților duhovnicești... Mirul spiritual [inteligibil] îl arată mirurile revărsate și compoziția tămâilor, care te învață și că trebuie să-l dobândești în tine însuși cu bogăție... mulțimile adunate, care cântă cu glas mare lui Dumnezeu îți arată cetele cerești și numărările puteri ale îngerilor, care laudă pe Stăpânul ceresc pentru mântuirea ta. Iar lauda și imnul cântat de aceștia sugerează imnul acela tainic pe care-l intonează fără tăcere sfinții îngeri, ca și tu să te faci asemenea lor și ca un înger pământesc să lauzi în taină neîncetat cu gura nematerială a inimii tale pe Dumnezeu.” (Sf. Simeon Noul Teolog, *Discursul etic 14*, în *Idem, Discursuri teologice și etice. Scrieri I*, trad. de: Diac. Ioan I. Ică, jr., în colecția *Filocalia*, Editura Deisis, Sibiu, 1998, pp. 393-394).

dumnezeiești. Ele sunt „mediul de revelare al acestei vieți dumnezeiești de către Duhul Sfânt în Biserică și răspunsuri ale Bisericii inspirate de revelarea misterului vieții lui Dumnezeu”.

Luate împreună, în diversitatea lor, ele formează „o mare simfonie” care aduce laudă Dumnezeului Vieții: „instrumentele” (apa, pâinea, vinul, untdelemnul, tămâia etc.), „interpreții” (episcopii, clericii, Părinții etc.), „partiturile” (Scripturi, Crezuri, dogme etc.) – ele reflectă un canon intern al Bisericii care a menținut-o și o menține pe aceasta pe traiectoria trasată de Hristos, Capul ei. Marea simfonie lăuntrică a Bisericii este executată în „cheia” smereniei, a iubirii și a inteligenței, al cărei „dirijor” este Duhul Sfânt³⁹.

Practica actuală a Bisericii ar trebui să țină cont de experiența sa de până acum și să reconsidere, cu mai mult interes, catehizarea catehumenilor și a neofitilor, pentru a rămâne o Biserică vie, plină de har, angajată în drumul spre Împărăția Cerurilor și în societate. De asemenea, trebuie să se țină cont și de faptul că nu doar aceia au nevoie de catehizare, ci și cea mai mare parte a credincioșilor. De aceea, catehezele și comentariile mistagogice sunt mai actuale și mai necesare ca oricând. Este nevoie atât de mistagogiile patristice, ca puncte de pornire și de referință, cât și de interpretările contemporane ale părinților trăitori în autenticul duh al Bisericii. Suntem convinși că există parohii unde aceste lucruri se întâmplă, unde preotul explică permanent înțelesurile adânci și mistagogice ale credinței, căci cu toții putem spune că suntem mereu prunci în cele duhovnicești. Dar un program organizat la nivel de eparhie ar avea un efect mult mai puternic în viețile credincioșilor, ar întări unitatea dragostei și ar spori râvna spre autentică viețuire în Hristos. Desigur, acest lucru implică și revenirea la săvârșirea Botezului în marile Praznice (Nașterea, Botezul și Învierea Domnului, Pogorârea Sfântului Duh), ceea ce ar aduna un număr mai mare de catehumeni și ar înlesni transformarea acestei Taine într-un eveniment comunitar. *Tradiția Apostolică* ne arată că rugăciunea și catehizarea erau modul zilnic firesc de viețuire creștină⁴⁰.

---

³⁹ William J. Abraham, *Canon and criterion in Christian theology. From the fathers to feminism*, Clarendon Press, Oxford, 1998, pp. 466-468.

⁴⁰ Diaconii și prezbiterii să se adune zilnic... Iar când s-au adunat toți, să-i învețe pe cei ce sunt în biserică, și după ce s-au rugat în acest mod, fiecare să meargă la lucrul său.” (Hippolyt, *Traditio Apostolica...*, § 39).

În lipsa acestor cateheze, își vor găsi loc gândurile și ideile celui rău, prin care credincioșii vor cădea în formalism, înșelare, erezii sau necredință. Căci „multele erezii au crescut fiindcă întâistătorii n-au mai vrut să-i învețe pe alții gândirea apostolilor, ci au făcut după poftele lor ce au vrut ei, nu ce se cuvenea⁴¹”. În definitiv, Dumnezeu cârmuiește Biserica și El insuflă în fiecare epocă harul și cuvântul Său spre bună viețuire, așteptând pe slujitorii aleși de El să se pună în lucrarea Lui pentru ca El să Se manifeste prin ei.

---

⁴¹ Hippolyt, *Traditio Apostolica...*, § 43.